

Hembygden

tema: *Landskapet i förvandling*

INNEHÅLL

LEDAREN	2	HEMBYGDEN, FRÅN ENFALDS IS TILL	
DEN GAMLA BILDEN	3	MÅNGFALDS NATUR.....	14
LIVSVILLKORENS FÖRÄNDERLIGHET 1600-2000 ...	4	SVERIGE, SVERIGE FOSTERLAND	16
LANDHÖJNINGEN SOM GAV HÖGA KUSTEN		PROMENAD I TIDIG MORGON.....	17
EN VÄRLDSARVSUTMÄRKELSE.....	5	HÄLLBY, EN BY UNDER VATTEN	18
GETARPOJKEN OCH FÄBODSTINTAN	8	EN BONDEDAGBOK FRÅN DET TIDIGA	
VÄST PÅ ÄEN	10	1800-TALET'S SELÅNGER.....	19
HÖGE BY.....	11	JAG VAR ETT ANLÄGGARBARN	20
VID NÄSSOMS FÄBODAR	12	NYA ÄLVKONTURER	22
		LIDENS HBF	23

Ledaren

Tema "Landskapet i förvandling"

Ja, landskapet förändras sannerligen och inte bara det. Världen förändras, tiderna förändras. Ofta går det så smygande att man inte riktigt märker det, men plötsligt har man själv blivit gammal och omvärlden ny.

I odlingslandskapet längs älvar och kust, danat av lien och betande mular under hundratals år, syns inte längre människor i "skölanna" och inga fyllda, gyllengula storhässjor. I dag avverkar en ensam skördetröskare metodiskt åkrarna i rykande damm. Inga rader av höhässjor syns på lägdorna, i stället prickar vita traktorägg de slagna fälten.

Och skogen som var befolkad är nu tom. Förr trampades stigar av människor och kor. Byggnadsvirke, ved och mycket annat togs ur skogen. Fäbodvallar anlades långt från byarna för att utnyttja skogsbetet maximalt.

Ibland har förändringar skett med buller och bång, som när vattenkraften byggdes ut. Långa älvsträckor torrlades och dånande forsar tystnade. Senaste nytt i landskapsbildningen är de stora vindsnurrornas roterande vingar.

Utvecklingen har sin gång. I detta nummer av Hembygden kan vi läsa om landskapets förvandling ur olika synvinklar. Två artiklar handlar om den allra kraftfullaste och samtidigt oändligt långsamma förvandlingen, som inlands-

isens avsmältning och efterföljande landhöjning åstadkommit. Åke Forsberg reflekterar i sin artikel över att mycket av det som var rent av livsviktig för tidigare generationer, t.ex. rätten till mulbete, idag helt saknar värde.

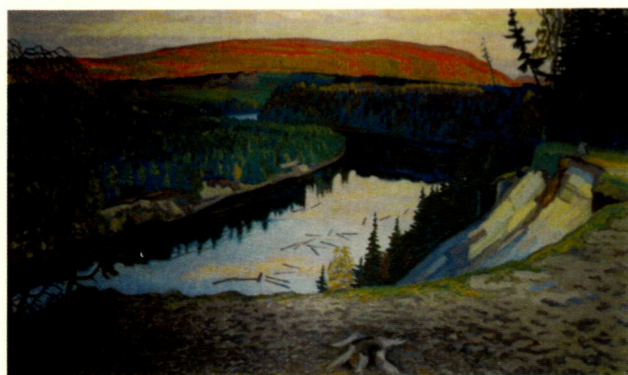
Hus med historia

Samtidigt som detta nummer går i tryck avgör Länsstyrelsen hur länsporten på 725 000 kr i projektet "Hus med historia" ska fördelas mellan de föreningar som lämnat in en ansökan. Det blir troligen både glädjebesked och besvikelser! Hur fördelningen än görs, är det glädjande att staten för första gången tillskjuter medel i större skala till hembygdsgränder! Det får ses som ett erkännande av att hembygdsrörelsen förvaltar ett viktigt kulturarv.

En riktigt glad hembygdssommar
önskar

Ann Renström
f.d. ordförande
Ångermanlands
hembygdsförbund

Margareta Johansson
ordförande
Medelpads
hembygdsförbund

Motiv från Ljungan, Medelpad. Hjalmar Nordlund

Prenumerera på Hembygden

Tidningen Hembygden utges av Medelpads
och Ångermanlands Hembygdsförbund

Sätt in 100:- på BG 5491-5806
och ange "Prenumeration Hembygden"
samt ditt namn och din adress.

4 nummer 100kr

Hembygden

Redaktör och ansvarig utgivare:
Anders Sällvin
Tel 070-66 21 500 / 060-421 08
anders.sallvin@hotmail.com

Hembygden utges av Medelpads och Ångermanlands Hembygdsförbund i 4 nummer årligen. Distribueras gratis i 10 ex. till samtliga hembygdsföreningar anslutna till förbunden. Prenumeration 100:-/år, insättes på BG 5491-5806. Ange "Prenumeration Hembygden" samt ditt namn och din adress.

Lösnummer 30:- kan beställas av
Börje Eriksson: 0612-120 07 / 070-517 67 63

Redaktionskommitté
Ann Renström
ann.renstrom@telia.com
Tel. 0612-214 16
Sunnanåker 301, 873 92 Bollstabruk

Margareta Johansson
margareta@vaxfoto.se
Tel. 060-931 11
Östloning 1612, 860 40 Indal

Laila Söderström
laila.soderstrom@telia.com
Tel. 0613-331 15
Skallsta 504, 872 98 Noraström

Anders Sällvin
anders.sallvin@hotmail.com
Tel. 060-421 08
Åstön 765, 860 35 Söråker

ISSN 1100-0554

Framsida: Vy från Vättaberget i Liden.
Bild Sundsvalls kommun.

Form & tryck: Princo Sundsvall.

Besök våra hemsidor
www.hembygd.se/medelpad
www.hembygd.se/angermanland

Kommande nummer
Manusstopp nr 3: 1 augusti.
Tema nr 3: Skrädder och sägner
Tema nr 4: Mat

Den gamla bilden

Fotot föreställer Dals Diversehandel, belägen vid Dals ångbåtskaj, bredvid nuvarande hotell Björkudden i Nora socken. Affären började sin verksamhet den 1 oktober 1896 med 54 delägare och hette då "Dals konsumtionsförening." Föreståndare var August Nordlöf från Klocke by. Han kom närmast från Gudmundrå. Man sålde 250 aktier à 20 kr styck (dåtida penningvärde). Förvaltare Åke Belfrage innehade flest aktier, 68 st, vilka han sedan överlät på Dals sjukhjälpkassa. Den 16 augusti 1897 beviljade Kungl. Patent- och Registreringsverket registrering för Aktiebolaget Dals diversehandel.

I mars 1900 meddelade Belfrage att: "Ny tidsenlig handelslokal håller nu på att uppföras, och har styrelsen träffat afstal med Dals Ångsågs Aktiebolag, som bekostar bygget, om att lägenheten får förhyras. Hyresbeloppet är dock ännu ej bestämt."

Affären var nämligen först inrymd i ett annat hus uppe på Berget och flyttade sedan ner till ångbåtskajen. Personalen bestod av Nordlöf själv och ett biträde, Ida Nordström. Familjen Nordlöfs privatbostad låg

på övervåningen; nere till höger om ingången låg kontoret, lagret till vänster. På övervåningen fanns också en pigkammare.

En lokal för posten byggdes till på högra gaveln och år 1915 fick Dal egen poststation, som sedermera flyttades in till Hornön.

Nämns kan, att 1937 fick man avslag på en framställning att få ändra till 'Hornö', eftersom namnet redan fanns som postadress.

Gunilla Bergwall, Nyadal

Livsvillkorens föränderlighet 1600-2000

I Östansjö by, Mo socken, Ångermanland, numera Örnsköldsviks kommun, är bykistan full av handlingar från år 1669 fram till början av 1900-talet. De är av olika slag. Protokoll från byamännens sammanträden som handlar om byns allmänna och dagliga angelägenheter, t.ex. förbudet mot nävertäkt av taknäver, gemensamt höstbete för kreaturen i åker och äng, getskador på gröda, tjurhållning, kvarnläge, fåbodräktigheter m.m. Övriga handlingar innehåller kontrakt och köpehandlingar till årtalstorp och båtsmanstorp, domstolsprotokoll, tvister om ängar och betesmarker m.m.

Alla dessa handlingar ger en klar bild av hur levnadsförhållandena var för dem som bebodde byn under 1600-, 1700- och 1800-talen fram till mitten av 1900-talet. Under perioden 1669-1900 var det självhushållning som var dominerande. Arbetsförhållandena under denna tid förändrades endast marginellt, en viss utveckling av arbetsverktyg förekom.

Från 1900 till 1960 var det en större förändring. Man kunde nu köpa redskap och jordbruksmaskiner som slåttermaskiner, släppräfsor, pinnharvar m.m. Fortfarande var det självhushållning i stor utsträckning. Kom ihåg att jag talar om byar på landet, jordbruksbygder, i första hand Östansjö by! I städer och andra samhällen var utvecklingen en helt annan både tidsmässigt och beträffande sättet att leva jämfört med befolkningen på landsbygden.

Från 1960 fram till dags dato så har en mycket stor förändring skett. 1900-talet var ett expansivt århundrade, då skedde de stora förändringarna.

Genom att redovisa avsnitt av några handlingar vill jag framhålla de saker som var livsviktiga under 1600-, 1700- och 1800-talen men som idag är helt utan värde.

Jag börjar med den äldsta handlingen som ironiskt nog är den enda som inte har ändrat karaktär (ekonomiskt värde). Den äldsta handlingen är ett protokoll från Laga ting i Själeved den 29 mars 1669. Det är en tvist mellan Hällens byamän och Östansjö byamän om ett "ängit" och skog, som utan brev och bevis blivit

Moderna höhässjor i form av dinosauriegg i samma by 2009

Höhässjor 1957 i Östansjö, Mo socken

dem ifrånsynt under Hällens by. Således överfört till Hällens.

Östansjö byamän vill bevisa att genom urminnes hävd äng och skog tillhört Östansjö by. Utdrag ur protokoll: Beropande sig på gamla personer som kunna svärja och vittna sådant om deras gamla hävd, vilka framkallades och avlade sin ed på lagen, och sedan var för sig vittnade, att äng och skog tillhört Östansjö under deras livstid, att det även under deras föräldrars livstid låg under Östansjö by. Trots att Östansjö by vann tvisten, fortsatte den till mitten av 1700-talet.

Ur andra protokoll kan jag ta några exempel: Näver var en viktig artikel. I ett av protokollen har bymänen beslutat att ingen får taga näver och sälja, om någon det gör han försäljer något näfver så hafa vi dett öfverenskommit at sätta et vitte af En riksdaler Tretijotvå skillnar för hvarje Mhes eller 70 näfvar. I alla torparkontrakt står det att torparen inte får taga näver.

I ett protokoll står det: Beslöts att Höstbete skall af oss hädanefter som hitintills gemensamt begagnas för Creaturen uti åker och äng sedan behörigt sammanträde och beslut derom hvarje års höstetid blifvit bestämd för insläppning.

I ett annat protokoll står det: Vi underskrevna Östansjö byemän uplåter och för Säljer munbete heller feborättigheterna Sommartiden, den tid byemännen är i feboderna till bonden Jon Jansson i Hällens på femton års tid för ett öfverens Kommit Kiöp för varje Ko trettio två skilling för Qvigan sexton skilling och Kalfven ingenting.

Ur dessa exempel kan man se det jag tidigare sagt, saker och ting var för dem som levde under denna tid livsviktiga, idag har de inget värde.

Det finns en annorlunda handling i bykistan som förstärker kontrasten mellan dåtidens och nutidens levnadsförhållanden. Det är ett häfte med föreskrifter – enligt förordningar från den 26 mars 1685 och den 6 april 1669 – pass för resande, ställd till Cronobetienter, Läidsmän, Gästgivare och flere som bo uti orten, de skall tillse att obekanta personer inte får passera utan giltigt pass, från en ort till en annan ort.

Det som idag inte behövs i hela Europa, var oerhört viktigt under 1600- och 1700-talen.

Text och foto Åke Forsberg

Landhöjningen som gav Höga Kusten en världsarvsutmärkelse, och vetenskapshistorien bakom den

En bild av landhöjningen; Sandvikens fiskeläge på södra Ulvön, Nätra socken, ligger sedan länge långt uppe på land!

Foto Gösta Westman, Länsmuseets bildarkiv

I Västernorrland ligger Höga kusten. År 2000 utsågs området till världsarv av UNESCO på grund av områdets speciella landhöjningsgeologi. På ingen annan plats i världen går det att se effekterna av landhöjningen så tydligt. Berggrunden, inlandsisen och havsvågorna har påverkat landskapet på ett dramatiskt sätt och därför finns unika sevärdheter som kalottberg, klapperfält på hög höjd och lökformade grottor samlad inom ett geografiskt område.

Den senaste istiden började för 115 000 år sedan och inlandsisen hade sin största utbredning för 20 000 år sedan. Tillväxten skedde långsamt genom att glaciärer i fjällen växte ut och till sist bildade stora inlandsisar. I Höga kusten var isen 3 km tjock och isens tyngd tryckte ner jordskorpan 800 meter. För 10 400 år sedan frilades området från inlandsisen. Då hade jordskorpan redan hunnit höjas ca 500 meter, och fram till idag har den höjts ytterligare 286 meter. När isen smälte täcktes området av ett stort ishav. Högsta kustlinjen eller HK är den högsta nivån dit havet nått efter senaste isavsmältningen. För Höga Kusten området är det högsta HK-värdet 286 m och är uppmätt på Skuleberget. Värdet påverkade världsarvsutmärkelsen eftersom det är det högst uppmätta HK i hela världen.

En vanlig missuppfattning är att HK är på samma höjd

på olika platser. Men eftersom det är de högst belägna strandmärkena som kallas högsta kustlinjen, så ligger de olika högt i landet beroende på landhöjningen och tiden för isens bortsmältande

Landhöjningen har inte haft samma hastighet hela tiden. I början var landhöjningshastigheten 10-15 m per 100 år. Nuvarande landhöjningshastighet i området är ca 0,8 m per 100 år, dvs. 8 mm per år. Det kommer att ta flera tusen år innan den landhöjning som inlandsisen orsakat är avslutad. Men det är fortfarande möjligt att under en människas livstid märka av landhöjningens effekter. Farleder kan bli ofarbara, nya grund ger sig till känna och på vissa platser kan det även märkas ekonomiskt för privatpersoner, som får större strandtomt, vilket märks tydligast där stranden är flack.

En liten historia ur verkligheten kan få ge exempel på hur tydligt det går att se landhöjningens spår i landskapet;

Det var en solig dag i början på juli i slutet av 1990-talet, sommarlovet hade just startat och en liten pojke på 8 år och hans jämnåriga kompis skulle ta en cykeltur ner till badstranden vid havet. I sann upptäckaranda samlade de på snäckor som de stoppade i fickan för att ta med hem till sin samling av stenar och annat värdefullt. När de skulle

► cykla hem tog de en omväg över ett berg där de trasslade sig fram på en knagglig skogsväg. Uppe på berget fanns en grustäkt. Även den väl värd en närmare undersökning. Då såg pojkarna något mycket märkligt, i schaktkanten glimmade det och gnistrade och lyste lila i ett av lagren. De petade försiktigt ut det märkliga lagret och fann mer snäckskal. De jämförde snäckorna i fickan med dem från havsstranden och insåg att de var likadana. När de spanade ut över området fanns inget hav i sikte bara en liten sjö. De insåg att havet måste ha varit här för mycket länge sedan. Nu blev upphetsningen stor, det måste vara fossiler de hittat! De cyklade hem i rasande fart för att visa de vuxna sin fantastiska upptäckt. Nu följde en lång berättelse om istid och landhöjning och att snäckorna var Blåmusslor och Östersjömusslor och det tråkiga faktum att det faktiskt inte var första gången någon gjort den här upptäckten utan att pojkarna faktisk tänkte i samma banor som de personer som en gång kom fram till upptäckten av istiden och landhöjningen

I ett vetenskapshistoriskt perspektiv tog det lång tid innan man närmade sig tolkningar som byggde på en istidsteori. Längre var syndafloden och en återhämtning från denna den huvudsakliga förklaringsmodellen. Kyrkan arbetade med att anpassa bibelns historieskrivning med de nya kunskaper som vetenskapen tog fram. Från antikens filosofer hittade man inspiration till att söka efter naturliga förklaringar. Empedokles elementlära var en viktig utgångspunkt i den tidiga naturvetenskapen. Empedokles menade att världsallet består av fyra element, jord, vatten, eld och luft. Ingenting kunde skapas ur intet. Världsprocessen genomgår en gradvis förändring där elementen blandas och åter förädlas i ett cykliskt förlopp.

Vatten var alltings ursprung, urämnet för all materia och liv. Att vattennivån sjönk kunde därför förklaras med att vatten omvandlades till jord.

Under 1700-talet startade den stora "Vattuminskningstriden". I debatten var alla prominenta vetenskapsmän engagerade, som exempelvis Urban Hjärne, Emanuel Swedenborg, Anders Celsius och Carl von Linné. Förklaringarna till att vattnet sjönk söktes bland annat i föreställningen att det fanns underjordiska gångar som vattnet rann ut i.

Anders Celsius är mest känd för Celsius-termometern, men han var mest verksam som geolog/geograf. 1743 lade Celsius fram en uppsats som ville bevisa att vattuminskningen faktiskt var observerbar och kunde mätas. Han gjorde flera expeditioner till Hälsingland och Medelpad för att bevisa sin tes. I uppsatsen beskriver han fenomen som avsatts i vatten och som ligger på torra land, t.ex. rullstensåsar, skalgrusbänkar och fossil. Han nämner även skeppsvrak, ankare och torrlagda hamnar. En holme i Gävlebukten ger honom nyckeln till att mäta hastigheten på landhöjningen. Enligt 160 år gamla uppgifter skulle sälar ha vilat på holmen, som nu var 8 fot över vattenytan. Han kommer till slutsatsen att vattuminskningen är ca 1 meter

Henrik Munthe (1860-1958) var den som först upptäckte en mellanistid i Sverige. Det var den s.k. Härnögyttjan som ledde honom på spåren. Foto Läns museets bildarkiv.

på 100 år. En ganska korrekt beräkning, utifrån vad vi vet i dag.

När mer detaljerade mätningar på vattenståndets förändringar i Östersjön gjorts, så blev det också klart att variationen var stor mellan norra och södra landsändan. Vetenskapen började få allt mer klart för sig att det inte var vattnets nivå som sänktes utan landet som höjdes. Förklaringen måste sökas i jordens inre.

Jacob Berzelius var tongivande i denna fråga. Han var kemist och såg jorden som en rörlig massa som ursprungligen hade varit glödande och nu var på väg att svalna och krympa. Detta i sin tur gav upphov till en rörlig jordyta som veckade sig när jordmassan svalnade och krympte. Inträngande vatten skulle också kunna skapa "lyftningsfenomen."

Berzelius utmanades av en ny teori, glacialteorin, som vände bak och fram på bilden av en svalnande jord. I stället började allt fler luta åt att jorden har varit istäckt under en istid. Idén presenterades 1837 i Schweiz av biologen och paleontologen Louise Agassiz, som bl.a. använde fynden av de infrusna mammutarna som argument.

Istidsteorin fick emellertid sitt vetenskapliga genombrott i Sverige först när Otto Torell efter att ha funnit ishavsnäckan *Yoldia arctica* i ett lerlager och kommit fram till slutsatsen att Sverige och Finland har varit täckt av ett is-

hav Yoldiahavet. Han kunde också förklara hur inlandsisens rörelse skrapar upp isräfflor i berghällarna genom att morän ligger inbakad i isen.

Nu var tiden mogen för att förena dessa två rön; landhöjning och istid. Den skotske geologen Thomas F Jamieson presenterar 1865 idén om att en gigantisk inlandsis har tyngt ner jordskorpan som nu sakta återtagit sin form.

Gerard de Geer föddes i Stockholm och var professor i geologi i Uppsala. Han kom att bli den som slutligen avgjorde striden om det var havet som sjönk eller landet som höjde sig. Genom att mäta den högsta marina gränsen, de platser som bildar gräns mellan orörd morän och av havet svallade sediment, fick han fram en intressant bild. Det visade sig att Skandinaviens landhöjning var en avskild process, där effekten var störst i mitten av Sverige. Han drog slutsatsen att en inlandsis var som tjockast här och att jordskorpan återhämtade sin form inom ett avgränsat område över Sverige och Finland efter att denna is smält undan. Det var banbrytande resultat men fortfarande fanns det många geologer som vidhöll att havens nivåförändringar var orsaken.

Gerard de Geer ägnade sig åt lervarvskronologi. Genom att räkna årsvarven i lerlager kunde istidens slut dateras. Han började i Ragundasjön men de viktigaste resultaten kom från Ångermanälven. 1910 kunde han visa att istiden var avslutad för 12000 år sedan.

Efter att de Geer presenterat sin "landhöjningslag" följde en debatt om var isen var som tjockast. Norrland hade nu börjat exploateras på sina rikedomar. SGU (Sveriges geologiska undersökning) var bildat som ett led i detta och nya mätningar utfördes. Så småningom kom Arvid Högbom fram till att Norrlandskusten hade den största landhöjningen, närmare bestämt Skuleberget.

Tre prominenta geologer kom att forma debatten. Förutom de Geer, var Arvid Högbom och Henrik Munthe aktiva. Arvid Högbom rättade till de Geers centrum för inlandsisen och Henrik Munthe intresserade sig för Östersjöns sötvattnensperiod, Ancylussjön.

Henrik Munthe var geolog och zoolog. Han var verksam redan i slutet av 1800-talet, men hans viktigaste bidrag kom under 1900-talet. När man väl accepterat sambandet mellan is och landhöjning blev många sysselsatta med detaljerna i avsmältningförloppet. Tidigare hade man hittat snäckor i Östersjön som visade på högre salthalt än idag (*Yoldia arctica*, ishavsnäckan som levde i det s.k. Yoldiahavet, och *Litorina littorea*, som fanns i ett varmare Östersjön).

Munthe upptäckte en sötvattnensnäcka (*Ancylus fluviatilis*) som bevisade att Östersjön varit avsnörd från havet – en insjö. I början av sin karriär var Munthe den som först upptäckte en mellanistid i Sverige. Det var den s.k. Härnögyttjan som ledde honom på spåren. I denna gyttja, som påträffades vid en tillbyggnad av ett bryggeri på Härnön, fanns utdöda insektsarter som härrörde från en varmperiod (interglacial) innan sista istiden.

På flera platser i Höga kusten går det att studera skal-förande lager som varit en viktig del i den vetenskapliga debatten kring landhöjningen.

I dag ifrågasätter ytterst få istiden och landhöjningen som följde på denna. Även diskussionen om var den högsta kustlinjen har befunnit sig är avslutad.

Lars Göran Spång
fil dr arkeologi, Läns museet Murberget

Måna Nilsson
utställningsproducent, Läns museet Murberget

Otryckta källor:

www.geologivagen.se, red Göran Nordin länsgeolog Länsstyrelsen Västernorrland

Lärohandledning till utställningen "Landhöjning så vått" Murberget Läns museet Västernorrland.

Fördjupningstexter till Höga kusten naturum av Mikael Berglund fil dr Mittuniversitetet

Tryckta källor:

Upptäckten av istiden: studier i den moderna geologins framväxt = The discovery of the ice age / Tore Frängsmyr

Världsarvet Höga Kusten, format av 10.000 års landhöjning. Länsstyrelsen Västernorrland Publikation 2000: 1 REV

Höga Kusten ett världsarv, red Lars-G Candell Härnösand: Länsstyrelsen i Västernorrlands län; 2002

Tore Frängsmyr

Upptäckten av istiden: studier i den moderna geologins framväxt, Tore Frängsmyr, Stockholm: Almqvist & Wiksell (distr.), 1976

Från vattuminskning till landhöjning; Ingår i: Landet stiger ur havet: en populärvetenskaplig bok om landhöjningen och dess effekter. Frängsmyr, Tore, 1986

Lästips:

Det upphöjda landet: vetenskapen, landhöjningsfrågan och kartläggningen av Sveriges förflutna, 1860-1930 /, Christer Nordlund, Umeå 2001

Upptäckten av landhöjningen : tro och vetande om strandförskjutningarnas orsaker i Höga kusten, Västernorrland: en sammanställning av Gustaf Forssell, 2004 Härnösand, Länsstyrelsen Västernorrland

Getarpojken och fäbodstintan

Min far, Frans Nylund, föddes den 17 maj 1890 på ett torp i Nordanå, omtalat som Kalle Nordlanders-torpet och närmsta granne till de två torpen i Brättsvedjan, där det ena beboddes av Fredrik Jonsson, f.d. kolare.

Från den tiden i Nordanå har pappa berättat en del, bl.a. om den första tiden i skolan, då han ibland fick stanna hemma vid sträng kyla för att hans två år äldre bror behövde laddorna. Vid ett annat tillfälle hade en ko kallvat, och då skickade farmor de båda pojarna med en kruka råmjölk till en granngård, vilket var brukligt på den tiden, en annan gång kanske man fick gå med en mjukkaka när man bakade o.s.v. När de hälsat från mamma och lämnat krukorna, lyfte grannmoran på locket, tittade i krukorna och fällde följande kommentar: "Joo, hon tog sä rektit ini (otryckbart ord) nu!" Det var två slokörade pojkar som vände hemåt med tomkrukorna.

Efter några år i Nordanå flyttade familjen till ett torp i byn Knyllen, under Sunds AB, där de efterträdde hans föräldrar.

Fattigdom är väl ett relativt begrepp. I de flesta familjer på den tiden var barnkullarna stora, och det innebar att flickorna fick ta tjänst som pigor, så snart de "gått fram", d.v.s. klarat av konfirmationen. En pojke kunde bli lilldräng hos någon bonde. Det kunde på det sättet bli en mun mindre att mätta. Pappa hade sex syskon. De två äldsta, som var flickor, lämnade hemmet för att ta tjänst hos bönder. Den två år äldre brodern kun-

de vara fadern behjälplig i skogsarbete och dylikt och förblev hemmavid. Sedan var det pappas tur att komma ut i "förvärvslivet". Bönderna hade ju korna på skogsbete och behövde ha getare, som höll uppsikt över, och såg till att kreaturen kom hem till kvällen. Sålunda kom far till en bondefamilj i Vojen i Graninge för att bli getare. Det innebar, att farmor tog honom vid handen, för att gå den mer än fyra mil långa vägen till Graninge, och lämna honom där. Om detta, och om tiden i Graninge, har jag hört far berätta om, inte med någon bitterhet, utan sakligt och naturligt. Jag är osäker på hur gammal han var då, jag tänker att han hade fyllt elva år. Jag har ibland funderat över vad som kunde ha rört sig i huvudet på en elvaåring, lämnad bland okända människor, och som aldrig varit längre bort från hemmet än till skolan i kyrkbyn. Att se farmor återvända, och veta att det skulle vara höst, innan han fick komma hem, det kändes säkert i pojksjälen.

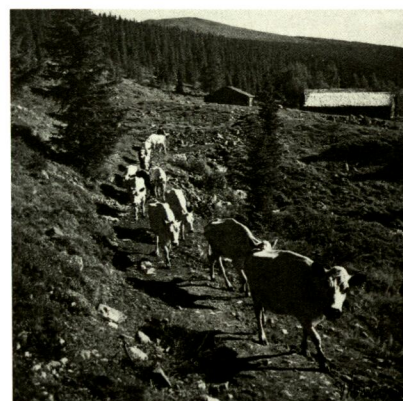
Husbonden i familjen var sängbunden, förlamad efter ett fall från kornhässjan. Hustrun måste givetvis ha hjälp från manfolk för att klara gården, förmodligen fanns någon vuxen son hemma. När korna mjölkats på morgonen var det för getarpojken att följa tåget, korna visste vart de skulle ta vägen. Så småningom tillkom djur från andra gårdar, även då det man kallade "småfe", d.v.s. getter och får, allt i en enda röra. Getaren måste känna till skällan, för att kunna hålla rätt på "sina" kreatur. Matsäcken, densamma alla dagar, bestod av en liten hämtare med kall kornmjölsgröt och en träflaska med sur mjölk. Getaren gick alltid barfota, det gjorde de flesta människor på landet sommartid. Det gjorde ju att den, som gick på obanad mark, kunde stöta sig illa. Det hade till följd att det under fotsulorna utvecklades att bli det man kallade stenbölder, det var getarens plågsamma gissel.

Pappa berättade att getarlivet kunde vara behagligt ibland. Korna vilade alltid mitt på dagen och låg och idiss-

lade, ofta på samma ställe på skogen. Då kunde getaren äta sin kallgröt, och njuta om det var vackert väder. Om tiden blev lång, letade han sälkvishtar, när barken löpte, och gjorde vis-selpipor. Pappa kunde inte minnas att det någon gång var tal om att tänkas behöva freda djuren mot rovdjur, t.ex. björn. Det fanns säkert inte många av det släktet på skogen vid den tiden. Kreaturen hade en inbyggd klocka, som talade om när det var tid att gå hem. Då fick getaren se till att ha alla djuren med hem, att inte något djur råkat i olycka. Då upprepades samma som på morgonen, kor från flera gårdar följdes åt till byn. Skällkon hittade alltid hem, och de övriga följde efter.

Pappa berättade om en obehaglig upplevelse han var med om. Korna hade som vanligt lagt sig mitt på dagen i en skogsbacke, och allt var lugnt och behagligt. Plötsligt såg han skällkon resa sig och bli orolig, samtidigt som det började storma och ett oljud fyllde luften. När han tittade mot en skogsås mitt emot, såg han träden rasa över varandra och bilda en bred gata. Det var en tromb, som drog fram. Han hade aldrig sett något så fasansfullt, och blev skräckslagen. Korna blev som galna, och satte åstad med skällkon först och kosan hemåt. Pappa berättar att han sprang efter, grät och skrek för att få djuren att stanna upp, men de var så skrämnda, att de fortsatte ända hem till sommarladugården, om än i lugnare tempo. När det gick som fortast i jakten på djuren, rev han sig på vassa buskar och grenar, och stötte sina fötter blodiga. Det var ju korna som var hans vägvisare, så att han skulle hitta hem.

Livet som getarpojke hade också sina ljusa stunder. Pappa berättar om när det var den traditionella sommarfesten på Killingholmen i Graningesjön. Då fick han 25 öre av matmodern för att gå på fest och fira midsommar. Getare hade ingen annan lön än mat för dagen och en omgång kläder, som bestod av ett par strybyxor och dito blus. En flaska lemonad kostade 20 öre, det var första gången

En getarpojke driver korna i vall. Foto Viktor Lundgren. Läns museets arkiv

han smakade sådan dryck, och för den återstående 5-öringen fick han några karameller. Där träffade han getare från andra gårdar som han kände från möten i skogen. Det blev säkert inte något nattsudd för hans del, en ny dag i skogen väntade.

En kväll på sommaren samlades de unga vid en fäbod som byn hade uppe på skogen, kanske också det en tradition. Det var unga i varierande åldrar, flera getarpojkar förstas. Pappa minns fäbodjantan mycket väl, hon hade en lillstinta som hjälp. Han trodde hon kunde vara ungefär tjugo år och med en elvaåringens ögon tyckte han att hon var lång, slank och ljushyllt, och som han berättade ; en proper flicka!

Naturligtvis blev det lek och ras när så många ungdomar samlats. Flickan som hade ansvar för fäboden, försökte väl hålla ordning på de mest ostyriga, däribland en pojke, som var liten till växten för sin ålder. Han for omkring som det ont var, och hade riktat in sig på fäbodjantan, han försökte nypa henne på både lämpliga och opassande ställen. Till slut ledsnade hon på den ovällkomna "kurtisen" och sade, kanske för att få honom generad och sluta, och med anspelning på hans litenhet: "Om du inte håller dig i skinnet, ska jag ta och stoppa dig under kjolen!"

Svaret kom omgående: "Dä kan du göra, men där kom ja te bli en besvär-ligen en!"

Fäbodjantan hette Jonia Lidberg och var från Malmköping i Graninge.

Säkert längtade pappa hem många gånger, livet som getarpojke var nog inte så lätt, regn och blåst t.ex. innebar ingen ursäkt att stanna inne. En sak är klar, de fick lära sig värda arbetet och uppskatta och värdesätta de få glädjeämnen de fick uppleva. Osökt måste jag göra jämförelsen mellan barfotapojkens kallgröthämtare och surmjölsflaska och dagens ombonade tillvaro i varma lokaler med välagad mat. Samtidigt kan vi ju ställa getarpojken 25-öring på midsommarafton mot dagens veckopeng på 100 kronor.

Tiden gick, getartiden var slut och farmor hämtade sin lille dagsverkare på Vojen, byn där den kände författaren föddes och växte upp. Han hette Albert Viksten. Men det är en annan historia.

För en tid sedan hade jag tillfälle att ta del av Benny Nordlanders forskning och uppteckningar om Käckelbäcksmön och närliggande byar. Benny är en utflyttad Viksjöbo, som utfört ett otroligt välgjort projekt, som visar ägarbyten av fastigheter, släkter, folkomflyttningar, enskilda personers livsöden och en och annan anekdot, m.m. Kort sagt, ett mastodontarbete, som är värt all högaktning.

Vid en genomläsning fastnade min blick på ett namn, Jonia Sofia Lidberg, f. 2/7 1881 d. 25/2 1928, det var ju fäbodjantan, som min pappa mindes så väl från sin tid som getare i Graninge. Vidare kunde jag se att den som blev hennes make, kom från Viksjö. Han hette Johan Axel Lundberg, f. 5/1 1884 d. 10/7 1952, och var son till Karin Lundberg, f. Visén, Linna-mön. Den kvinnan minns jag väl, hon var en efterfrågad och duktig tunn-brödbagerska.

Historien om fäbodjantan kom att kompletteras till fulländning, då jag en tid senare kom i kontakt med ett barnbarn till Jonia Lundberg, Lars-Erik Nilsson i Timrå. Hans hustru har vänligen sänt mig en fullständig förteckning över de barn som föddes i äktenskapet, förutom fullständiga

data över Jonias föräldrar. Fadern Ante Lidberg, f. 1853 d. 1945, från Lövsta. Modern Anna Greta f. Lög-dal, f. 1851 d. 1923. Hon kom från Abborråsen.

Familjen var bosatt på Spannsjön, ett torp beläget väster om Åkroken och inte långt ifrån gränsen till Viksjö i söder.

I Viksjö Hembygdsförenings fotoarkiv finns ett foto, som enligt inlämnaren föreställer familjen Lundberg, och där husfadern står och håller en häst. I familjen föddes tolv barn, ifrån den äldste, Nils Johan Agaton f. 11 mars 1906, till den yngsta, Marta Lillian Sofi f. 9 juni 1927. Agaton kom att bosätta sig i Östanvik i Gussjöbygden.

Av ovanstående kan man utläsa att Jonia födde tolv barn på tjuoett år, något som måste ha varit en svår påfrestning för en kvinna. Av Benny Nordlanders anteckningar kan man utläsa att hon dog vid 47 år, och att dödsorsaken anges till hjärtlidande. Det yngsta barnet var knappt 8 månader då modern gick bort.

Jag kände personligen flera av sönerna, alla dugliga och hedervärda medborgare i en stor syskonskara.

Här slutar historien om getarpojken och fäbodstintan. Genom sambandet med fars liv som getare en sommar, har historien om fäbodflickan Jonias liv gripit mig. Hon, som inte ens fick se alla sina barn växa upp.

Sten Nylund, Viksjö

Väst på Äen

Rut Sundholm Löfgren föddes den 19 jan 1920 och växte upp på torpet Bollstamo 1:32, i Mo i Bollstabruk. Huset var det näst sista i byn innan skogen tar vid. Det var litet och bestod av ett rum och kök. Här samsades sju barn och två vuxna.

När Rut började 3:e klass fick hon Bror Johansson som lärare. Han såg att Rut hade "läsgåvor" och övertalade Helmer Fritiofsson att ta hand om henne, så att hon kunde läsa vidare. Det var inte lätt på den tiden, att som ung kvinna ur en arbetarfamilj studera vidare för att få ett yrke. När Rut var 14 år började hon på högre folkskolan i Bollstabruk.

Efter ytterligare studier blev Rut behörig lärare och arbetade sedan på olika orter i Småland och i Västerbotten. Hon gick in för arbetet som lärare. Eftersom Rut alltid tyckt mycket om teater, har hon använt drama i undervisningen. Dels för att lära eleverna tala inför grupp och dels för att ge dem ett gott självförtroende.

1952 flyttade hon och hennes man till Östersund där hon fortfarande bor. Men känslan för hembygden är fortfarande stor.

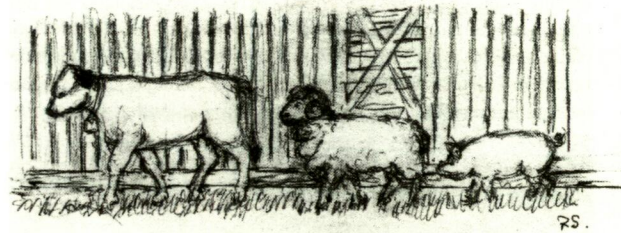
Rut älskar sin hembygd och har skrivit om sin uppväxt i boken "Väst på Äen". En skildring av livet kring Bollstaån under åren 1920 till slutet av 1940-talet.

I boken beskriver hon levande om olika vardagshändelser på den tiden. Till exempel:

- När pappan var på arbete i jämtlandsskogarna och mamma fick ta vedkälken för att i vinter o kyla trava långt för att få tag i hö till korna.

En luffare har stigit in i köket. Mamma och vi barn undrar om han är farlig?

Kalven, baggen och grisen gick alltid i samma inbördes ordning.

- När "farmora" som var kopparska gick omkring i byn med sprättkniv, sughorn och andra pryglar som kunde behövas i ämbetet.
- Julen med julbak och julgran men inga julklappar.
- Pappans arbete i fabriken som bestod i att korpa frusen karv (tuggved) för framställning av sågspån.
- Hur man hade ont om kontanter och fick ta till avbetalningsköp och be om hjälp av "kommunalmannen" för att köpa skor.
- Om klassresan med i första hand realexamen som mål och utanförskapet som kom av detta.

Ett annat av Ruts intressen har varit att rita och måla. Från cirka 1,5 årsålder har Rut tyckt om att rita, på påsar, pappersbitar och vad hon kunde hitta. Men när hon började skolan lät det så här "Rut ska inte hitta på själv, Rut ska rita av".

Hon har bland annat målat akvareller om sina barndomsminnen och mitt första möte med Rut började med ett telefonsamtal. Rut berättade om sin uppväxt i Bollstabruk och om sina målningar. Hennes önskan var att komma till biblioteket och visa sina tavlor och berätta barndomsminnen. Rut kom, en lågmäld, mycket vänlig kvinna med mycket energi. Det blev en fantastisk kväll och biblioteket var fullsatt. Hennes tavlor skildrar bland annat olika företeelser runt Bollstaån. När ån med väldig kraft skar igenom Udden och Badudden uppstod. Flottfärder på Gammån. Tidig vårflotning. Korna som släpptes ut varje morgon uppe i byn och kom ner till ån. Kvarnen som fanns redan 1875 och tvätten med hjälp av kokgryta, träså och stötbräda.

Tavlorna skänkte hon sedan till Stenskolan i Bollstabruk, där de hängt sen dess förutom några månader då de lånats ut till Länsmuseum Murberget. Hennes akvareller är inte bara lokalhistoria, de är också en del av en mycket intressant kvinnohistoria.

Boken "Väst på Äen" kom ut 2005 med Ruts egna vackra illustrationer och kan lånas på bibliotek eller köpas via Ytterlännäs Hembygdsförening (0612-21612 eller 073-0654586) Behållningen skänker Rut oavkortat till Hembygdsföreningen.

Ett stort tack till en fantastisk kvinna, Rut Sundholm, för det hon gjort för sin hembygd från Ytterlännäs Hembygdsförening genom

Svea Larsson

Höge by

Höge by är en mycket gammal trakt, belägen på en speciell plats på en höjd, mitt i Indal. Här har funnits en gravgrupp, Raä nr 29 ca 75 möh som raserades i slutet av 1800-talet när man byggde bönehuset, Höge kapell. Bland annat har guldföremål hittats på platsen.

Med hjälp av Annika Lindqvists forskning kan man spåra boende här till början av 1600-talet.

Storskiftskartan finns ej bevarad. På laga skifteskartan från 1828 återfinns "vårt hus" som hembygdsföreningen monterat ner och som vi kallar Mobergsstugan.

1828 fanns två hemman på platsen, men det skulle sedermera bli tre.

Det första (väster ifrån) Rude Dahlins ägdes av Olof Eriksson, 6 mål, från Bjällsta by. Sonen till Olof, Nils Henrik Billström tog över. År 1880 säljer han till sällskapet "Sanningen och kärleken" en gårdstomt på den så kallade Högehammaren, där de ska bygga sig ett bönehus. 1891 säljer han även en gårdstomt till Johan Arvid Anell. Där kommer Indals första telefonväxel att placeras. Numera äger Traktor Lindström denna fastighet. 1910 kommer Rudes far Lars Johan Dahlin till fastigheten.

Det andra hemmanet, som vi kallar Söderströms, ägdes 1828 av Bjällstabonden Lars Jonsson, 6 mål. Omkring 1845 delades detta hemman till två. Det som kommer att ligga i mitten, ägdes sedermera av kvarnägare och mjölnare med början av Lars Österling, om tre mål. Efter honom bor Olof Franz där, som 1850 ansökte om att få anlägga en tullmjölskvarn i Kvarnån vid Häre, numera Sjölanders. Olof Franz måg N.O. Söderström och hans son O.P. Söderström äger också den kvarn i Kvarndalen som är placerad mitt emot Kvarngården.

Hos Söderströms kommer även posten att finnas 1904-1946. Då kommer vi till det tredje hemmanet, som alltså

Albin Sandberg hässjar hö på Mobergs ägor.

Mobergs ställe var för litet för att föda en häst. Höet släpades därför fram med mankraft.

blir till 1845. Här bor då en Jonas Hassel om 3 mål. På denna fastighet finns då tre bostadshus, varav två funnits kvar i nutid.

I dessa hus är det mest människor, som har ambulerat över tid, varför det är svårt att fastställa, i vilket av dessa de bott. Ett är i alla fall säkert, att skomakare har varit väl representerade.

I den stuga som vi kallar Mobergs bodde en Isak Melander, skomakare, andra hälften av 1800-talet. Hans dotter J.C. Melander gifte sig med Karl O. Hellgren som timrar på en övervåning 1892 på "vår" stuga.

År 1900 kommer Erik Jonas Sällström och Erika Charlotta Moberg till stugan. Deras dotter Augusta Moberg och son Albin Sandberg äger och driver gården in i vår tid.

Idag återfinns Mobergsstugan nedmonterad på Indals Hembygdsgård. Föreningens förhoppning är att få stöd ur bidraget till Hus med Historia för att åter kunna timra upp huset.

Bernt Strömberg
Indals Hembygdsförening

Vid Nässoms fäboddar

En dag i mitt liv

Väckarklockans ilska surrande påminner mig om att plikten kallar. Hur gärna skulle jag ej velat ligga och lata mig en stund till, men då är det risk att jag somnar om igen, vilket kan ha tråkiga följder för mig själv och min omgivning.

En ny dag har börjat. Klockan visar på en kvart över tre, men ibland blir den nog halvfyra, men då gäller det att skynda sig. Försover jag mig, så jag ej hör väckarklockan eller glömt att dra upp ringverket, då är det alltid någon, som slår i väggen, så jag vaknar. Det är i Nässoms fäboddar och jag är fäbodstinta, som det heter.

När jag kommer ut, måste jag först titta mig omkring lite. Allt andas frid och lugn, sjön ligger blank som en spegel, och allt är så underbart vackert en sådan härlig sommardag. I dom andra fäbodstugorna börjar dom så småningom röra på sig, men för det mesta är jag på benen på grund av att jag har så många kor att sköta om, inte mindre än 13 som skall mjölkas och skötas om.

Sedan jag klätt på mig ladugårdsuniformen, ställer jag i ordning mjölkkärlen och ger mig iväg till ladugården där det blir ett rätt så drygt arbete. På morgonen är korna trötta. Dom är inte vana att bli mjölkade så tidigt när de är hemma i byn. Men rätt som det är, mjölkar jag den sista kon. Sedan det är klart, tar jag mjölkkrukorna. De äro så många, för jag sköter om kor åt två torpare, en bonde och åt oss själva.

Det blir alltså att gå två gånger till kallkällan med mjölken. När jag kommer dit, lyfter jag opp mjölken sen kvällen förut och sätter ned krukorna med morgonmjölken. Det finns kroker att hänga på, så jag behöver ej riskera, att de åker till botten.

Nu går jag upp och kokar lite gott kaffe åt mig. O, vad det smakar härligt, när det är kokat på öppen spis i en sådan här svart trebent kokare. Nu ryker det i alla skorstenar. För det mesta brukar en av oss koka kaffe och bjuda varandra. Det är två gamla tanter och en pojke på 12-13 år, som är här.

Rätt som det är hör vi något skrammel i fjällbacken. Den är stenig så det hörs så väl, om någon kommer. Det är mjölkköraren, klockan är nu fem. Han får också vara oppe i tid, så vida han inte föredrager att köra hit på kvällen. Det finns ju stallrum här för två hästar, en gammal ladugård som står tom. Pappa brukar köra hit på kvällen när han har tid. Då brukar vi fara ut på sjön och sätta ut mjärddar. Ibland kan fiskelyckan vara riktigt god, vilket jag också har nytta av till min middag.

Sedan mjölkköraren fått kaffe, ger vi oss i väg ner till kallkällan, där vi slår i mjölken i mjölkkrukorna. Nu är morgonmjölken kyld, så vi kan blanda in den. När vi öppnar på locken finns det ett tjockt lager av grädde. Vi tar en slev och rör om mjölken. Jag tar också kvar lite mjölk för

min egen räkning den är så underbart god här, det säger alla som köper den.

Nu skyndar jag mig till ladugården och smörjer in juvren på korna med något fett. Det finns så mycket flugor, mygg och broms, som äter på korna. Dessutom river dom sig av kvistar i skogen. Då är det mindre trevligt att mjölka dom, för då slås de. Sen släpper jag ut korna, kastar ut gödseln i alla tre ladugårdarna, sopar och gör rent. Så har jag något gott i varje bås, något skräpmjöl, potatisskal eller dylikt. När korna blir vana vid det, längtar de faktiskt hem.

Sen tvättar jag mig, diskar mjölkkärlen och om vattnet inte är så kallt, går jag ner till sjön och badar. Men nu är ja rätt så hungrig, magen riktigt skriker, tycker jag. Jag skyndar mig att laga lite mat och äter sen med strålande aptit.

Ibland far vi ut på sjön eller går till skogen och plockar bär. En annan dag går jag hem till byn, det är sju kilometer väg och hjälper dom hemma, men det blir inte så många gånger, för det är ett rätt så drygt arbete att gå fram och tillbaka.

En annan dag får jag främmande. Mamma kommer och hälsar på. Då gör jag det så festligt jag kan, pryder med björklöv, skurar golvet, lägger på mattor, dukar och gör fint i spisen. Men då vill jag lova, att det är hemtrevligt. Nu kommer Mamma. O, vad glad jag blir när jag ser henne. Hon har en korg med sig med kakor och annat gott, ser jag. Jag kramar om henne, bjuder på kaffe och bullar upp allt vad huset förmår.

Här har vi varken dagliga tidningar, radio, elektriskt lyse eller annan bekvämlighet. Men det är så underbart fridfullt, naturen är så storslagen. Många kan tycka att, det är så långsamt här, men det är fel, för det kommer alltid någon och hälsar på. På hösten när skymningen kommer och jag får tända öppenspisbrasan, o, då kan jag verkligen njuta av livet. Ibland händer det, att korna ligger borta och jag får gå och söka dom, men det ordnar sig det med.

Kl. 5-6 på aftonen kommer korna hem, och då börjar arbetet igen. Ibland kan det nog hända, att jag går och lägger mig en liten stund på dagen, så jag inte blir för uttröttad. Så här är en dag i Saltsjön för en fäbodstinta.

Ester Näsholm

Uppsatsen skrev Ester när hon gick på Høla Folkhögskola. Hon var på fäboden, troligen mellan 1933 och 1936. Flickorna Näsholm arbetade på fäboden från 11 årsåldern och var i regel där två och två. Anna och Aina var där 1921 och skötte korna ensamma när de var 12 resp. 11 år. Sedan blev det Aina och Karin och sedan Karin och Maja tills Alice avslutade fäbodlivet 1945 två år efter faderns död.

Under slåttern tog man hem korna några veckor, förmodligen därför att man inte kunde avvara någon häst till att dra mjölkkärran. När Karin och Maja var där så gick de ofta hem och arbetade under dagen medan småsyskonen Britta och Nisse var kvar på fäbovallen. Efter slåttern tog man tillbaks korna och stannade tills i slutet av augusti.

Nässoms fäboddar var alltså i drift till slutet av andra världskriget då en ny tid började.

Det ovanliga med den var, att man fraktade mjölken till mejeriet var dag. Det var därför nödvändigt att mjölka så tidigt att morgonmjölken var nedkyld vid 6-tiden, när mjölkköraren kom, så att man kunde blanda den med kvällsmjölken. Man kan inte blanda okyld mjölk med kyld utan att alltsammans börjar surna. Det var alltid några gamla tanter på fäbovallen, förmodligen för att ge de unga flickorna en viss trygghet. I regel fick småflickorna lära sig mjölka på en snäll get redan i vid sju års ålder.

Göran Källström som renskrev Esters uppsats 1995

Vi har fått låna uppsatsen och fotografiet av Mats Björklund, Skog. Han och Göran Källström är systersöner till författaren.

Nässoms fäboddar vid Saltsjön, Bjärträ socken.

HEMBYGDSFÖRSÄKRINGEN
Sveriges Hembygdsförbund

UPPDATERA FÖRSÄKRINGEN

Alla föreningsordföranden har i mars tillsammans med diverse försäkringsinformation fått en blankett för att uppdatera försäkringsteckningen. Alla föreningens försäkrade byggnader skall vara "namngivna". Benämningen kommer fortsättningsvis att redovisas på försäkringsfakturan.

Det är också mycket viktigt att uppge rätt storlek och rätt kategori på byggnaderna, för att inte riskera att vara fel försäkrad vid en eventuell skada.

Löseegendom försäkras i intervall om 5 basbelopp, vilket i år motsvarar 212 000 kronor.

Den uppdaterade försäkringsteckningen måste göras även om ingen förändring skett och skall vara insänd senast den 30 september 2010.

HUS MED HISTORIA

En ny informationsfolder om försäkringsskyddet för föreningar som får bidrag genom Hus med historia finns att beställa från försäkringskansliet.

SÅ SKYDDAR VI KULTURARVET

Kampanjen så skyddar vi kulturarvet har förlängts. Bidrag till skadeförebyggande åtgärd med 50% av kostnaden men maximalt 2 000 kr per förening lämnas också under 2010 och 2011, så länge de avsatta pengarna räcker.

Har ni frågor kontakta försäkringskansliet!

Hembygdsförsäkringen, Östra Långgatan 30A, 432 41 Varberg
hembygdsforsakringen@hembygd.se 0200-22 00 55

Hembygden, från enfalds is till mångfalds natur

Människans historia, varifrån vi kommer, har utvecklats (varför) och hur det är som det är, är frågor som intresserat oss sedan begynnelsen. Men hur det började blir vad jag förstår som att fråga och besvara, vem kom först, honan eller ägget!

För några år sen restes en skylt med en kringla på vägkanten av länsväg 86 borta i Tomming i Indal. Den sevärdhet som skylten indikerade var den så kallade 0-tappningen som syntes i en nipskäring nere vid älven. Den utgörs av ett halvmetertjockt sandlager, som markant bryter mot de underliggande tunna, täta ler- och molagren.

Lagret avsattes i Indalsälvens dalgång när den Centraljämtdiska issjön bröt genom de sista dämmande resterna av inlandsisen. "Det hände år 6923 fKr och året brukar räknas som den tidpunkt då istiden tog slut", (Indalen, ett historiskt källflöde).

Hur såg det då ut vid nedre Indalen, låt säga i Östloning mellan Indal och Liden där jag bor.

Atlas över Sverige från 1953 ger besked. Hembygden är isfri liksom ca 10 mil från nutida kusten i Ångermanland och Medelpad. På 300 år från 7200 f.Kr. till 6900 f.Kr. har iskanten smält av dessa 10 mil eller 300 meter per år. Det är Yoldiahavstid med kustlinjen ca 270 möh. Västerhavet når in i Östersjöbäcken via ett brett sund över den mellan-svenska sänkan. Denna grundas snabbt upp, landet stiger med ca 1 dm per år. Yoldiahavet övergår till Ancylussjön med de berömda Sveafallen.

Vår gård i Östloning på 70 möh har 200 meter upp till havsytan och 1,5 km uppåt slutningen av Gregoriusberget finns det yttersta landet. Här finns ett skarpt hak mot daldjupet i söder. (fig. 2) Närmast nedom haket dominerar tallskog i den svallade, sandiga och grusiga moränen. Ovanför haket vidtar en grandominerad barrblandskog. Strax väster om haket finns ett flackt, nästan plant område med tydligt högre bonitet, bland annat med blåsippor och druvfläder, än den brantare omgivningen. Ett forntida strandkär mot det varma Yoldiahavet? Idag finns här inga relikta trundraväxtrester kvar som t.ex. purpurbräcka m.fl. i Högakustenområdet.

Men hur var det då? 1998 publicerade Leif Kullman, Umeå universitet, en artikel med titeln "The occurrence of thermophilous trees in the Scandes Mountains during the early Holocene: evidence for a diverse tree flora from macroscopic remains" samt till exempel "Non-analogous tree flora in the Scandes mountains, Sweden, during the early Holocene - macrofossil evidence of rapid geografic spread and response to palaeoclimate."

Genom makrofossilfynd i en myr på 740 möh på Getryggen ovan Storulvån kunde han rekonstruera flora och klimat på platsen mellan 6500 och 6000 fKr. Värmekrävande lövträd som klippal, hassel, ek och alm, (lind fanns i närheten), växer här tätt efter att isen smält bort tillsammans med en dominerande boreal (kalkklimat) växtlighet av tall, gran, fjällbjörk, glasbjörk, gråal och sibirisk lärk. (fig. 1)

Leif Kullman förklarar den märkligt, mångfaldsrika floran utifrån isavsmältningens klimat, mycket sommar-

varmt, vinterkallt men med ett maximum av den cykliska insolationen parat med speciella markförhållanden.

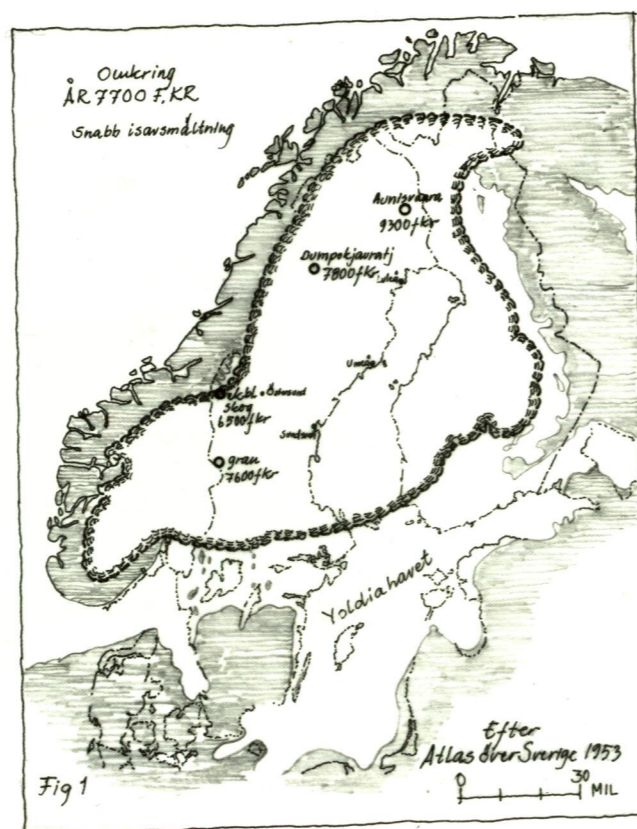
Nåväl min tanke blev, att växte ekblandskog uppe i fjällen på 700 meters höjd, vad kunde då inte växa här, 400 meter lägre och ute vid kusten? Kullman menade 1998 att hans efterglaciala växtsambälle saknar nutida motsvarighet. Mer om detta längre fram.

Höga Kusten upphöjdes till Världsvärd vintern 2000-2001. Följande har hämtats ur broschyren "Värdsarvet Höga Kusten, format av 10 000 års landhöjning" utgiven 2001.

"Yoldiahavet, 8300-7500 fKr, övergick i Ancylussjön 7500-6000 fKr. Kustlinjen når som högst ca 285 möh på Skuleberget, Högklinten, Ringkalleberget mfl. Världens högsta kustlinje manifesteras av traktens kalottberg. Den nutida växtligheten i Höga Kusten är unik så tillvida att här möts både alpina och sydliga relikter". (Mascher 2001). Till skillnad från i min hemtrakt vid nedre Indalen antas här en kort alpin klimatperiod. Som minnen från denna tid fortlever här ännu fjällväxter som tuv- och purpurbräcka, taggbräken, klynnetåg m.m. Den senare finns dock även i Medelpads kusttrakter i till exempel Södra berget och Rösåsberget.

Vid tiden för den Centraljämtdiska issjöns tappning. Istidens slut, 6923 fKr, kvarstår ännu dödistöcken i norra Lappland (på kartor från 1950-2000).

Här i mellannorrlands kustland växer snart skog i kanten av det bortsmältande istäcket. Boreal tid, 7200-6000 fKr övergår i Atlantisk tid, 6000-3000 fKr som är den hittills

varmaste perioden efter istiden (det postglaciala klimatop-timet), med en årsmedeltemperatur som översteg den nu-tida (referensår 1950) med ca 2,5 grader. Växtligheten var av boreonemoral typ där förutom klippal, alm, lind, särskilt hassel förekommit i den allmänna björk- och tallskogen. Det är oklart om ek förekommit.

Varken fynd av makrofossil eller pollen tyder på det. (Här erinras om Leif Kullmans fynd av ek i Jämtlandsfjäl-len från 6000 fkr). Å andra sidan finns spår av både ask, bok och avenbok samt lind i pollenanalyserna som under-stiger för förekomst stipulerade 5% nivån. Men lind fanns och finns ju bevisligen fortfarande.

Hasselskogarna nådde tidigt under värmetidsmaximum en allmän och riklig utbredning, som kan jämföras med den på det nemoral Koster idag. Saken belyses av Gunnar Andersson; "Hasseln i Sverige", utgiven 1902. Han beskri-ver utifrån fynd i myrar från norra Sverige, hur hasseln haft en vidsträckt utbredning i ett granfritt lövskogssambälle, där tall och björk intog de torrare, magrare områdena. He-mifrån är det en kilometer till Gomyren (lokal 50) norr om Hallstaberget 105 möh och 6 km till Häremyren (lokal 51) på ca 110 möh. Bägge vittnar om rik tillgång på hassel i trakten. I Häre skall nötter påträffats så grunt som på ett kvarters djup det vill säga 15 cm. Måhända (min kommen-tar) kan hassel här ha fortsatt leva långt in i granperioden (ca 1000 år fKr). Lokal 52, Åsens myr ca 245 möh, med nötter på ca 70 cm djup, visar att hasseln fordon levat även i höjdområdena mellan dalgångarna.

När kom vår hembygd till? När yppades det isfria landet. Tiden och dess mätning är avgörande för svaret. "Willard F. Libby vid University of Chicago fick 1960 Nobelpriset i kemi för sin uppfinning av C 14-metoden, datering med hjälp av den radioaktiva kolisotopen 14C." Metoden har för-bättrats och kalibrerats med hjälp av bl.a. dendrokronologi. Från 1970 har historien i Norden blivit ca 1000 år äldre. Våra megalitmonument är faktiskt äldre än pyramiderna!

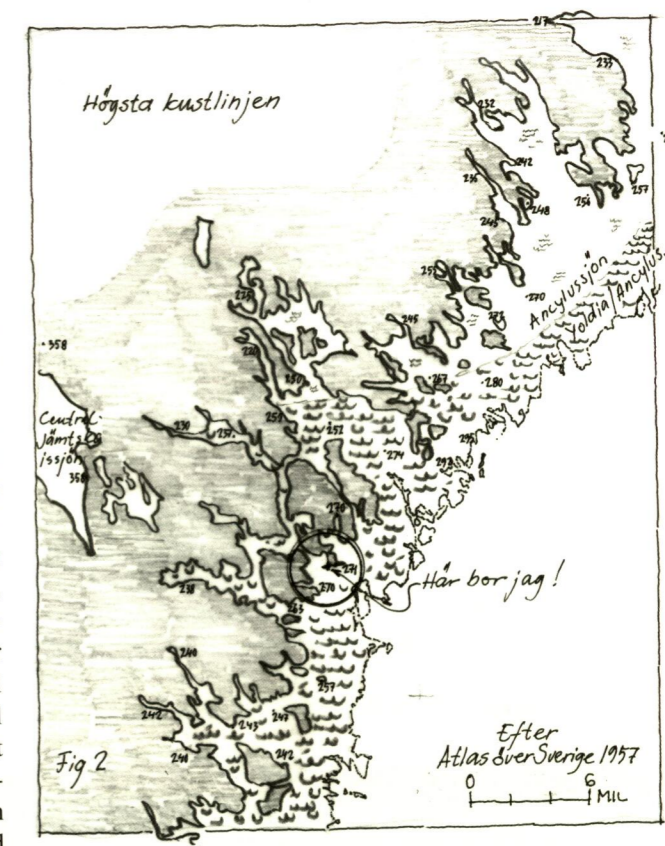
"Ännu omkring 8000 fKr var stora delar av Norrland täckt av is, men den sista fasen av isavsmältningen gick mycket fort. Drygt 500 år senare var all is borta".

Men låg isen kvar längst i norr och upp mot fjällen? Vid Dumpokjauratj i Arjeplog levde människor 7800 fKr. Växtfödan som fanns att tillgå utgjordes av bland annat havtornsbär och vildäpplen!

Leif Kullmans fynd av världens äldsta träd, granen på Fulufjället, började växa 7550 fKr. Och i höstas hade en boplats, Aunisvaara, vid Kaunisvaara nära Pajala, daterats till 9300 fKr, då enligt alla isavvecklingskartor istäcket ännu låg tjockt över Norrland!

Den 27 april 2007 disputerade David Ståhlberg vid Lunds Universitet. Titeln på avhandlingen löd: "Systematics, phytogeography and polyploid evolution in the Dactylorhiza maculata complex (Orchidaceae)".

Han beskriver hur inom det i Europa vittspridda artkom-plexet av orkidesläktet Dactylorhiza redan före istiden

uppkommit minst tre separata autotetraploida linjer inom komplexet Jungfru Marie nycklar/skogsnycklar i Europa; en syd/västlig linje, en nordlig/östlig linje samt en centraleu-ropeisk linje.

"Den sydliga/västliga linjen har invandrat till Skandi-navien från istidsrefugier i Centraleuropa. Den nordliga/östliga linjen har invandrat till Skandinavien via norra Fin-land från diffusa refugieområden mellan inlandsisen och Uralbergen. De olika linjerna möts i ett område med cen-trum i Hälsningland, Medelpad och Ångermanland. Den genetiska variationen hos Jungfru Marie nycklar är högre i detta område än i något annat område i Europa. [...] den norrländska hybridzonen för Jungfru Marie nycklar sam-manfaller till stor del med hybridzoner för andra växt- och djurarter. Det skulle kunna förklaras med att inlandsisen var som mäktigast i Ångermanland och därmed länge blockerade invandringen från söder och norr. När isen väl var borta kunde invandringslinjer från olika håll mötas i samma område."

Sammanfattningsvis hittills kan det nu vara läge, att med arkeologen Olof Östlund i Norrbotten säga: "Nu kan sidorna i Nationalencyklopedin om inlandsisen rivas ut och brännas".

Men Leif Kullmans fynd av ekblandskog med gran och lärk uppe i den jämtländska fjällranden från 6500-6000 år fKr, som skulle bero på unika klimatiska förhållanden och som inte vid tiden för forskningsrapporten 1998 hade nån motsvarighet i nutiden?

Promenad i tidig morgon

Författaren berättar om barndomens landskap – ett landskap som inte längre finns.

Barndomsminnen

Klockan är bara fem när jag väcks av att solen lyser mej rakt i ansiktet. I den väggfasta sängen med botten av tumstjocka bräder känns det skönt. – Tänker det bli vackert idag, trots väderlekstjänstens spådom om fortsatt regn. Bäst att kliva upp och ta vara på det vackra så länge det varar. Ute på verandan blir jag nästan bländad ögonen är ovana vid så starkt sken efter det långvariga regnandet. Jag insuper den friska rena luften, det är som att dricka ur en kallkälla. Går och tittar till den nyplanterade häggen som skjutit nya skott tack vare rotblötan. – Förlåt far och farfar och alla förfäder att jag planterat en hägg mitt i timotejlägdan, men pappa du förstår, ingen kommer mer att bärga något hö från dina fina lägdor. Förresten har småtallen redan börjat kanta dina åkrar. Allt är så tyst

– inga fåglar – har småfågeln också flyttat till tätorten? – Fåglar, säger de gamla och visa, de vill bo bland människor. Fågeln betraktar nog inte oss sommarfolk som riktiga sådana.

Ingen tupp som gal, inga koskällor eller några frustande hästar, inga bråkande får och getter – ingen slipsten som dras, bara ett svagt motorsurr som hörs från landsvägen bortom näset. Utanför Jakobs stuga som ligger bara ett stenkast från våran står en bil. Ågaren som nu är långväga från, sover säkert hårt efter den långa resan, rullgardinen är helt fördragen. Men om jag blundar kan jag se Jakob sitta där vid fönstret, han gör sej i ordning för sin postresa, det är torsdag och postdag. Först äter han kallgröt med tätmjolk – nu kommer han ut, hämtar sin lättviktare ur boden, går in igen med sin karaktäristiska nickande

Hässjor på långa led i Kläppsjö.
Foto Arne Lundin

gång. Kommer sen ut med postsäcken på ryggen, mössan med det gula märket på huvudet, häktar sen sin krok av järn som han har i stället för sin förlorade hand på styret och åker sin väg till Krånge. Känner en lyckokänsla över att det är postdag, till kvällen får jag säkert en gottstrut.

Sedan Jakob åkt går jag över till farbror Mattis. De stora är ute på slåt- ▶

Bror Skogman i vårbruket, Kläppsjö. Hästen, en nordsvensk, heter Pirko. Brors son Ingvar Skogman har lånat ut bilden.
Foto Arne Lundin.

▶ Leif Kullman återkommer i ärendet 2000 i en uppsats i Svensk Botanisk Tidskrift. Han beskriver hur växtvärlden i fjälltrakterna förändras med det nu allt varmare klimatet efter 1990. Trädgränserna har stigit med 100-150 meter vilket innebär att de nu nått en nivå, som av allt att döma är högre än någonsin tidigare under de senast 3500-4000 åren. (Kullman och Kjällgren 2000, Kullman 2003).

Ädla lövträd är tillbaka i fjällen. Skogsalm har hittats på 970 möh, en klättring på 300 meter från ett relikbestånd, en lönn på 905 möh. Från Tandövala på 770 möh till Alsberget i Lappland har hittats lönn och expanderande värmekrävande träd som värtbjörk och klibbal. Ek har hittats på Helagsfjället.

Vidare nämner Kullman expansionen av ek och andra ädla lövträd i kustresan från Sundsvall och norrut till Umeå.

Kullmans reflektioner är, att de nu pågående vegetationsförändringarna är unika i sin omfattning och att åtminstone vissa arters utbredningsgränser kan lyckas hålla jämna steg med klimatets framtida rörlighet.

I min nära hembygd, i Östloning, sprider sig nu eken, asken, hasseln vilt sen 1990-talet. Alm- och lönnspredning sen tidigare. I Örnsköldsvikstrakten, där jag var 1981-2007, tycks ekblandskogsfloran vara på väg att återetableras med

allmän spridning av ek, oxel, lönn med flera i alla lämpliga lägen. Även ask, hästkastanj, hassel, tysklönn manchurisk valnöt, bergskörsbär med flera föryngrar sig. Och håll koll på bokarna i Paradisparken. I Norra Berget i Sundsvall har en vitoxel slagit rot. Närmaste fynd söderut är strax norr om Västerås.

Slutsammanfattning.

• Vår hembygd här i mellannorrland, Mittsverige är unik, åtminstone med hänsyn till naturens genetiska mångfald.

• Vill vi glädjas åt och bevara denna mångfald, måste vi lära känna den.

• Björk är grans moder, men grantäcket är hasselns död.

• Om du vill lära känna, värna Din naturliga framtidsskog, underröj inte slyet nu!

Ove Johansson

Indals Hembygdsförening

Sverige, Sverige fosterland

När avhästningen hade pågått tillräckligt länge i det svenska kulturlandskapet och inte en mule längre nafsade efter havre - utom travbanornas urbaniserade proféspringare med V5s-vanvett i ögat - då viddtog avfolkningen och nedskrotningen i utmarkerna. Buskarméerna marscherade in över fälten och tisteln återtog sina gamla stickarmarker.

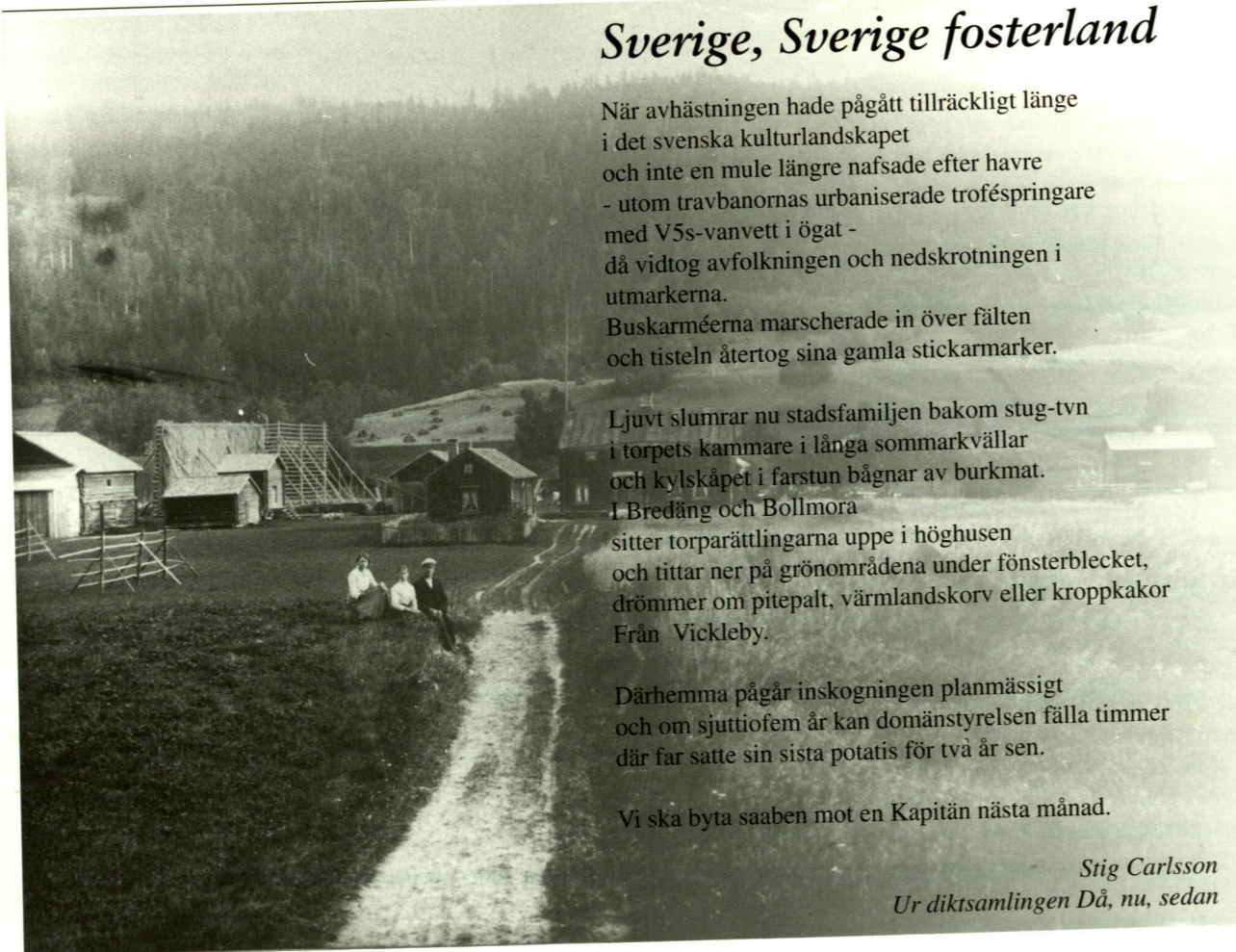
Ljuvt slumrar nu stadsfamiljen bakom stug-tvn i torpets kammare i långa sommarkvällar och kylskåpet i farstun bågner av burkmat. I Bredäng och Bollmora sitter torparättlingarna uppe i höghusen och tittar ner på grönområdena under fönsterblecket, drömmer om pitepalt, värmlandskorv eller kroppkakor. Från Vickleby.

Därhemma pågår inskogningen planmässigt och om sjuttiofem år kan domänstyrelsen fälla timmer där far satte sin sista potatis för två år sen.

Vi ska byta saaben mot en Kapitän nästa månad.

Stig Carlsson

Ur diktsamlingen Då, nu, sedan

tern. Mina större syskon och kusiner har till uppgift att se till oss mindre under de vuxnas bortavaro. Men om vi ska få delta i deras lekar måste vi underkasta oss blind lydnad. I dag leker de som vanligt bönder, vi får vara deras kritter, de binder fast oss. Själv binds jag i stolpen i öppna spisen. Elis i vaggan där lille Sigvard sover, Ottilia i smörkärnan vid bakugnen, för att det ska se riktigt ut måste vi låtsas slita oss lös. Och det sker inte enbart på låtsas. Jag springer runt spiselhällen så det riktigt bränns, Elis sliter i sitt snöre så vaggan tappar, lille Sigvard ramlar ut och gråter. Ottilia som är störst och starkast sliter omkull smörkärnan, locket flyger upp och den gula grädden rinner ut – nu blir vi rädda. Alla förstär att detta är en katastrof. En hel veckas gräddspår rinner ut över det lindrigt rena golvet. – Vad ska ske när de kommer hem från slättern?

Näset

Jag tittar mej omkring, här står ingen bil, men rester efter en spiselhäll och frodigt med penninggräs och mjöl-

ke. Min morgonpromenad fortsätter. Stannar där vår bryggstuga stått. Även här finns rester efter en spiselhäll. Mellan grundstenarna har en tall krupit fram snedvuxen av det klämda läget det ser nästan ut som den bad om ursäkt. – Kryp fram du, det är inte ditt fel att öppenspisen växer igen – småskrattar för mej själv när jag erinrar mej när Ottilia och jag som barn satt här och rökte, vi var fem och åtta år. Det var svårt att komma över tobak. Pappa hade lyckats få tag på en blåask som hette Flottans tobak. Asken skulle vi få bara den blev tom. För att påskynda detta hittade vi på en dag att vi skulle röka själva. Vi fick tag på några gamla pipor, rökte och rökte tills vi blev så gott som dödssjuka (har aldrig någonsin mer rökt).

Jag är fortfarande den enda som är uppstigen. Går till det vackra näset. Näset med sina fina tallbackar, dessa backar betraktade vi som våra trots att de inte låg på fars ägor. Vid vårt gamla badställe står nu en röd stuga. Stugan är bebodd, på ett streck hänger färggranna baddräkter. Kvarntjärnen som

ligger bakom nästa kulle lämnade sitt vatten till byns kvarn på höstarna och när alla malt sin säd var den nästan tom, ofta brukade vi meta från land där. Uppe på stora backen står en stuga med stor veranda. Jag räknar till sju stugor – ingen vanlig sommartorpare – säkert en med penningplaceringsproblem. Klockan närmar sig åtta.

Vänder hem till vår stuga där någon står och ropar: – Farmor var har du varit?

Berta Sjölander

Berta Sjölander (1913-2002) växte upp i Kläppsjö, Junsele socken, som näst yngst i en syskonskara av tio. Som vuxen bodde hon i Junsele. Hon var hemmafru, men arbetade periodvis på tvättinrättningen, kiosken och städade på tandläkarmottagningen. Berättelsen ovan har varit publicerad i Junsele Församlingsblad 1987. Vi hittade den liksom bilderna på Kläppsjös hemsida <http://www.klappsjo.se> som har Arne Lundgren till redaktör.

Hällby, en by under vatten

En mer dramatisk förändring av landskapet än när långa älvsträckor torrlades eller gårdar, stränder, åkrar och skogar i älvarnas dalgångar lades under vatten i samband med vattenkraftsutbyggnaden i mitten av 1900-talet kan knappast tänkas.

1960 fick Gulsele AB tillstånd att anlägga Hällby kraftstation i Ångermanälven alldeles på gränsen till Lappland. Bolaget började lösa in fastigheter men redan när kraftverket i Gulsele några kilometer nedströms byggdes i början 1950-talet hade Hällbyborna börjat inse att de skulle komma att köras bort.

Kraftverket i Hällby stod färdigt 1970. Drygt två mil av älvsträckan påverkades direkt. Vattennivån hade höjts 20 meter och den konstgjorda sjön är nästan 40 kvadratkilometer stor.

Det enda som syns av byn idag är en stor sten som sticker upp över vattenytan, väl synlig från riksvägen. Runt den brukade Anna-Greta Ljungqvist i Junsele plocka blåbär som barn. Hon växte upp i Hällby och det är hennes för-

åldrahem som syns på bilden. Vattnet står åtta meter över taknocken på huset där hon bodde. Vi har fått låna bilden av Anna-Greta. Fotograf okänd.

Ann Renström

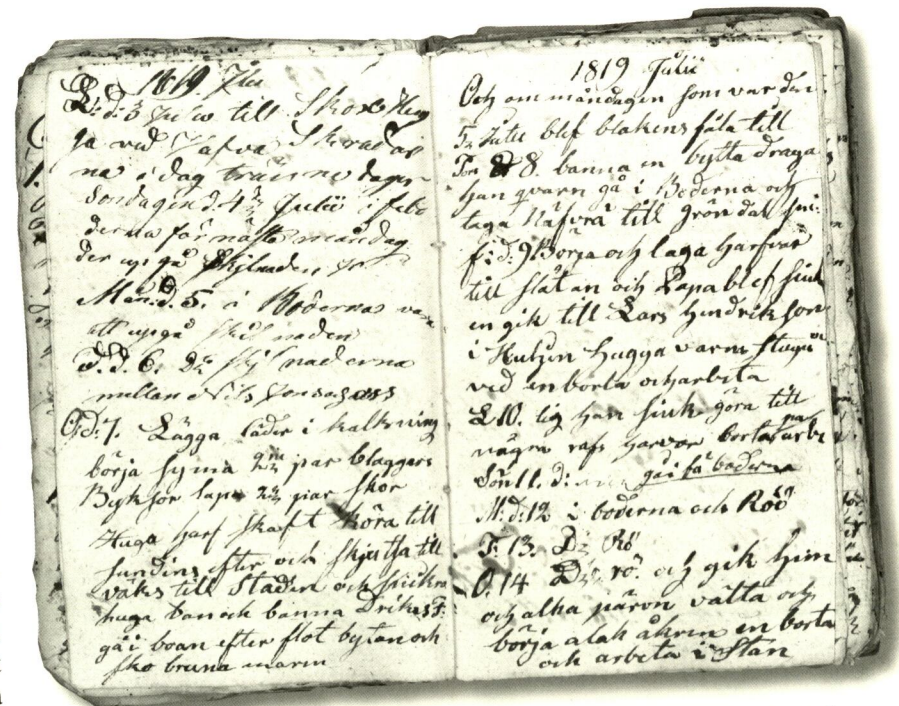
En bondedagbok från det tidiga 1800-talets Selånger

Att skriva dagbok var ganska vanligt inom adeln och överklassen på 1700- och 1800-talet. Den mest kända dagboken är "Årstafru" Märta Helena Reenstiernas dagböcker 1793-1839. Men även bönder började att föra dagböcker under 1800-talet. Forskningen har alltmer börjat att intressera sig för bondedagböcker eftersom de är en så utmärkt källa till kunskap om arbets- och vardagsliv men även om tänkesätt i äldre tid.

I det nationalregister över kända och registrerade bondedagböcker som Nationalmuseum upprättade 1992 upptas 359 dagböcker varav två från Medelpad. De är bägge från sent 1800-tal. Emellertid finns det en tredje hittills obeaktad dagbok från tidigt 1800-tal, en period då nationalregistret endast upptar ett fåtal bondedagböcker i hela landet. Dagboken fördes av bonden Hindric (Henrik) Ersson Åhlén i Söderåsen, Selånger, 1817-29 och 1867-70. Den förvaras på SCA:s Centralarkiv i Merlo, Timrå. Det var den förre arkivchefen på Merlo Jan R. Åsberg som fäste min uppmärksamhet på dagboken. När jag gav ut min bok Selånger. En sockens historia (första upplagan Sundsvall 1983, andra upplagan Umeå 1992) kände jag inte till den. En elev till mig, Per Kristmansson, har sedermera behandlat dagboken i en C-uppsats i historia vid Umeå universitet 1999.

Henrik Ersson föddes 1797 som äldsta barnet i en syskonskara på fyra på ett litet hemman i Söderåsen. Efter som fadern Erik Henriksson enligt dagboken var sjuklig och dog redan 1823 övertog Henrik som ganska ung skötseln av hemmanet. 1827 gifte han sig med Ingrid Ersdotter. I samband med giftermålet antog makarna familjenamnet Åhlén. Paret får en son som dock avlider i spädd ålder. Hustrun dör 1856 medan Henrik lever ända till 1873.

Det var ovanligt att svenska bönder kunde skriva före folkskolans införande 1842. Läsa enklare texter kunde man däremot främst tack vare hemundervisningen, som kontrollerades av prästerna vid husförhören. Selångers närhet till trivialskolan i Sundsvall men också

Ur Hindric Åhléns dagbok den 29 april 1818 då han bland annat skrev "Klagodagen efter var [vår] kung Carl Trätonde".

till gymnasiet i Härnösand tycks ha bidragit till att skrivkunskheten bland bönderna var förvånansvärt utbredd i början av 1800-talet. Skolelever och djäknar* kunde lära hemmavarande syskon, främst då bröder, att skriva. Flickor ansågs vid den här tiden inte ha någon nytta av att kunna skriva. 1812 års Uppfostringskommitté noterade bl.a.: "Sålendes är de flesta af mankötet i dessa Socknar (Selånger och Tuna) skäligen för sig komne uti skrifning och räkning och några finnes, hvilka i dessa stycken äga den skicklighet att de försvarligen kunna göra åtskillige förrättningar såsom syner, Bouppteckningar, arfsskiften, liqwidationer etc.". Henrik Erssons dagbok är en liten behändig men skör bok i formatet 10x18 cm. Noteringarna är införda med vacker och alltid fullt tydlig handstil. Dagboken löper med vissa luckor kontinuerligt åren 1817-29. 1819 är det enda år då samtliga årets dagar kommenterats. Av någon anledning har Henrik Ersson efter 12 år avbrutit dagboksskrivandet. Först på ålders höst upptar han sedan några år skrivandet igen men då mycket oregelbundet.

Anteckningarna är alltid mycket kortfattade och berör en bondes arbets- och vardagsliv. Tanken var aldrig att någon annan än dagboksskrivaren själv skulle få se det nedskrivna. Som andra dagboksskrivande bönder började Henrik Ersson att föra dagbok i samband med att han övertog ansvaret för hemmanets drift. I en avhandling om västsvenska bondedagböcker har Göteborgshistorikern Britt Liljewall visat att flertalet dagböcker påbörjades när författarna var i 20-årsåldern.

Den allra första dagboksnoteringen är från den 19 juli 1817 då det står: "Liedoner, harfvedoner, till mine att lägga läder i barken före slåtana". Henrik Erssons dagbok ger sedan en helt unik inblick i en medelpadsbondes vardag och årsarbetscykel under tidigt 1800-tal.

Förutom åkerns och skogens skötsel möter vi tidstypiska sysslor som brännvinsbränning, hamp- och linodling, skjutsning och vägunderhåll. Biinkomster får Henrik genom att köra tackjärn åt Sörfors bruk och bräder åt Matfors vattensåg. Han far ofta till Sundsvall för att sälja ved och smör men också

► med bräder från sågen i Matfors. Under 1819 företar han inte mindre än 37 resor med häst till Sundsvall, varav tre är marknadsresor och tio uppdragsresor för Matforssågen. Längre bort än till Wifsta i Timrå reser han aldrig.

Det är en utpräglat manlig värld som Henrik Ersson skildrar i sin dagbok. Hustruns och pigornas viktiga sysslor på gården skymtar bara. Han är också mycket förtegen om personliga förhållanden, det ligger i genrens natur. Avståndet till svenska författares självutlämnande dagböcker under det sena

1800-talet är enormt. Ibland nämner han dock att han är sjuk. Att Henrik var djupt religiös framgår också. På söndagarna skriver han till exempel: "Sabbaten att helga honom". Hustrun omtalas nästan aldrig. Någon gång nämner han föräldrarna, som på modernt sätt kallas för "mamma" och "pappa". Det var tilltalsnamn som under tidigt 1800-tal började att sprida sig från överklassen och ersätta "far" och "mor".

Det stora historiska värdet i Henrik Erssons dagbok ligger i att den så detaljrikt skildrar en nu förgången vardag

och bondemiljö. Den "stora världen" utanför Selånger nämns någon enstaka gång. I samband med Karl XIII:s död 1818 skriver Henrik Ersson den 29 april 1818: "Klagadagen efter var (vår) kung Carl Trätönde".

*Lars-Göran Tedebrand
professor emeritus i historisk
demografi vid Umeå universitet och
huvudredaktör för "Sundsvalls historia I-III", som kom ut 1996-97.*

*Djäkne, elev vid gymnasium

Jag var ett anläggbarbarn

Birgitta Johansson i Timrå växte upp i olika anläggbarbyar. Många anläggbarfamiljer levde ett kringflackande liv. De fick vara beredda på att flytta ofta, från det ena kraftverksbygget till det andra. Hela samhällen växte upp på kort tid och monterades ned lika fort. I Kilforsen utanför Näsåker bodde det som mest ca 1500 människor. Kraftverket invigdes 1954. Förutom bostäder fanns det affär, post, skola, Folkets Hus, sjukstuga, damfrisering, skomakeri och tvättstuga i det lilla samhället. Idag finns det en enda villa kvar förutom kraftstationen i Kilforsen! Gamla Kilforsenbor som kommer tillbaka kan endast med största möda orientera sig fram till sin "gata" inne i slyskogen som nu växer hög. Sollefteå kommun har utgivit "Kilforsen – en historisk parentes" av Ann Renström och har den till försäljning.

Birgitta Johansson har barnomsminnen från både Kilforsen och Gulsele. Hennes berättelse som följer här är hämtad från Gulseles innehållsrika hemsida; www.gulsele.junselebyar.se

Vi anläggbarbarn hade ganska stor frihet att göra vad vi ville, fast naturligtvis fanns det gränser hos oss också. Men vi märkte att många av våra bofasta skolkamrater som kom från

lantgårdar hade sysslor att sköta där hemma. Vi umgicks ju mest med våra egna men fick också vänner bland de bofasta. Efter några år på en plats splittrades så anläggarna och vi åkte vidare till andra platser, så kontakt med klasskamrater var det svårt att hålla. Men ibland mötte vi anläggbarbarn varandra igen på ett annat bygge. Det var naturligt för oss att bo några år på en plats och sedan flytta igen.

Under min uppväxt flyttade vi ganska så mycket tack vare pappas jobb. Jag gick de tre första klasserna i Kilforsen och sedan 4:e klass i Åsmon. Min 5:e klass gick jag i Forsmon 1953. Därefter flyttade vi till Gulsele men den första tiden bodde vi i Lillsele innan anläggbarlängorna byggdes. Mina föräldrar var ett tag i Messaure i norra Lappland också, men då var jag gift.

På den tiden vi bodde i Gulsele kommer jag ihåg att det fanns en, troligen slaktare eller liknande, som kom med sin bil ungefär en gång i veckan och sålde köttvaror till oss som bodde på vår gata. Vi hade på den tiden en hund som var helt otrolig, hon tyckte väldigt mycket om barn och när slaktarbilen kom, satte hon sig vackert en bit ifrån, sprang alltså inte runt och tiggde som de andra hundarna och naturligtvis fick hon alltid en godbit av mannen.

Dessutom tyckte den hunden väldigt

mycket om att sittande bli skjutsad i barnvagn, på sparkstötting och i bil. Hon åkte t.o.m. med hästskjutsen som kom med ved, hon ville sitta på sätet bredvid kusken.

Hon hälsade också på arbetarna på bygget för att få en godbit, de berättade att "skörpren dög inte utan dä skulle vara kråsa" vilket jag uppfattat som ord för kakor och sedan bar det iväg hem igen.

Hon mötte alltid min far när han kom hem och då skulle hon sitta i framsätet i bilen den lilla biten från vägen och hem till vår bostad. Hon lekte med barnen på gatan hela dagarna och var allas gullegris. Det var en liten blandrashund som var mycket klok.

Efter Gulsele bar det iväg till Storlien och ett vägbygge under något år, vägen över till norska gränsen byggdes. Vi själva bodde i Ånn då, omkring 1957-58, sedan var vi till Värmland, Höljes kraftverksbygge, därefter Sollefteå och så slutligen hamnade vi i Sundsvallstrakten 1963 där vi fyra syskon bor än idag bara några kilometer från varandra. Tack vare det kan vi hjälpa mor på gamla da'r som är rätt så pigga ännu. Under 60-talet bildade vi syskon egna familjer.

Självklart var det rätt slitsamt för mor och far att packa ned och packa upp så ofta. Men jag hörde aldrig dem

Vid anläggbarackerna bredvid posten i Gulsele i mitten av 1950-talet. Birgitta Johansson passar en liten grannflicka. Fotograf okänd.

Bengt Erik Näsholm ny ordförande i Ångermanlands Hembygdsförbund

I år var stämman förlagd till Hampnäs Folkhögskola ute på natursköna Hampnäsudden i Själevad. Vårdförening var Själevads hembygdsförening med Arnäsvästs ordföranden Gösta Nylander som iklädd formskuren Arnäsväst, hade glädjen att hälsa dryga hundratalet hembygdsvänner från landskapets alla föreningar, välkomna.

Årsstämman inleddes med svängig jazzmusik av proffsiga "amatörgruppen" Kenneth Nordwalls swinggrupp, som dagen till ära förgylldes med lika amatörmässigt proffsig sång av Maria Bervelius.

På dagordning stod så utdelning av utmärkelser för förtjänstfullt hembygdsarbete. Folke Boman, Ullångers hembygdsförening tilldelades ÅHF:s utmärkelse. Wayler Häggblom, Ramsele Hembygdsförening, Arne Öst-

klaga och många vänner fick de. Men var mina klasskamrater finns vet jag inte. Vi fick ju dessutom byta skola rätt ofta men det skedde utan problem vad jag kan komma ihåg idag.

Min far gick bort 1997 vid 86 års ålder, men min mor lever och skall fylla 89. Min mor berättade för mig att det aldrig kändes jobbigt att flytta eller att komma till nya anlägggen. Sammanhållningen anläggare emellan var stor och även hjälpsamheten. Utrymmet var i bästa fall två rum och kök men det fungerade. Vi hade modernt med alla bekvämligheter som fanns då och där fanns en separat tvättstuga för anläggarna. Hon sa att vi barn hjälpte till med packning av vårt bohag vid flytt. På den tiden var det inga flyttbussar utan vanliga lastbilar utan tak och det gällde att packa väl och skydda möbler och porslin.

Mamma berättar också att de hade mycket roligt och hade många vän-

ner som de umgicks med och några från varje plats som de haft kontakt med resten av livet. Många av dem är borta nu sedan länge. Pappa arbetade på truckverksta'n som montör som det hette numera, han var dessutom en rolig historieberättare och lite av en s.k. spelevink. Mamma säger att hon var nöjd bara hon fick var med pappa och oss barn. Mitt yngsta syskon föddes när vi bodde i Gulsele och var bara några månader när vi flyttade därifrån.

PS. Tillsammans med mina syskon har vi många minnen från den tiden som anläggbarbarn som alltid när man börjar prata med varandra så kommer många av dem fram, man kan säga att det på sätt och vis är som att öppna dammluckor och det börjar flöda. Det är ju så väldigt många år sedan, så man måste så att säga nysta upp allt eftersom.

Birgitta Johansson, Timrå

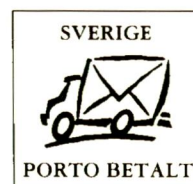
Klubban överlämnas till ÅHF:s nye ordförande Bengt-Erik Näsholm av den avgående Ann Renström.

Renström som under lång tid suttit som ordförande hade av sagt sig omval. Ordförandeposten beträddes nu av kände hembygds- och släktforskaren Bengt-Erik Näsholm, ordförande i Ramsele hembygdsförening. Ann avtackades för sin härliga gärning som ordförande och Bengt Erik lyckönskades till sitt ordförandeskap.

En härlig dag ute på Hampnäs Folkhögskola avslutades med Ångermanlandssången.

*Göte Nordmar
förbundssekreterare i ÅHF*

Avs. Medelpads & Ångermanlands Hembygdsförbund
Åstön 765, 860 35 Söråker

B
Föreningsbrev

Mopeden & fest

KRONA OCH KRANS

En utställning i tre delar med föremål för fest och bröllop - en vandringsutställning producerad av Sveriges Hemslöjdskonsulenter, nygjord slöjd från Västernorrland och ett urval från samlingarna.

VERNISSAGE LÖRDAG 17 APRIL KL. 14.00

Slöjdverkstan är öppen 18 april - 19 september i entréhallen. Varje vecka handledning i olika tekniker. I Slöjdhänget intill kan du koppla av med ett handarbete eller bara vila dig en stund.

NU GASAR VI

Det är namnet på en utställning om den folkära mopeden. I den blandas tonårsdrömmar med mopedbudets vardag och industriarbetarens praktiska värld.

VERNISSAGE LÖRDAG DEN 6 JUNI KL. 14.00

Läs hela programmet på www.murberget.se

Fri entré. www.murberget.se
Härnösand. Öppet tis-sön 11-17
Butik, mat & kafé, tfn 0611-886 00

murberget

Länsmuseet Västernorrland